

ՀՀ ԻՐԱՎԱԲԱՆՆԵՐԻ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ
ԵՊՀ ԻՐԱՎԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՖԱԿՈՒԼՏԵՏ

ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

Թիվ 3-4 (69-70)
2015 թ.

Գլխավոր խմբագիր՝
Ի.գ.թ., պրոֆ. Լևոն Օհանյան

Հիմնադիր և հրատարակիչ՝
ՀՀ իրավաբանների միություն,
ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետ

Խ մ բ ա գ ր ա կ ա ն խ ո ղ ի ու ը ղ

Սամվել Դիլբանդյան -

Ի.գ.դ., գլխավոր խմբագրի տեղակալ

Կարեն Գևորգյան -

Ի.գ.թ., գլխավոր խմբագրի տեղակալ

Աշոտ Պետրոսյան -

պատասխանատու քարտուղար

Գևորգ Դանիելյան - Ի.գ.դ.

Հարություն Խաչիկյան - Ի.գ.դ.

Արմեն Հայկյանց - Ի.գ.դ.

Դավիթ Ավետիսյան - Ի.գ.թ.

Արթուր Վաղարշյան - Ի.գ.դ.

Սերգեյ Առաքելյան - Ի.գ.դ.

Վիգեն Քոչարյան - Ի.գ.թ.

Խմբագրության հասցեն՝

ՀՀ, 0025 Երևան,

Ալեք Մանուկյան 1, ԵՊՀ

իրավագիտության ֆակուլտետ:

Հեռ. 060-71-02-47

Էլ. կայք՝

[http://ysu.am/faculties/hy/Law/
section/structure/amb/48439](http://ysu.am/faculties/hy/Law/section/structure/amb/48439)

Խմբագրությունը կարող է

հրապարակել նյութեր՝ համամիտ

չլինելով հեղինակների

տեսակետներին:

12 համակարգչային էջից ավելի

չպատվիրված նյութերը չեն

ընդունվում:

e-mail: a_petrosyan@ysu.am

Դասիչ՝ 77771

Տպագրական 7 մամուլ

Գրանցման թիվը՝ 798

Տպաքանակը՝ 500

Գինը՝ պայմանագրային

Հանձնված է շարվածքի

18.12.2015

Հանձնված է տպագրության

29.12.2015

СОЮЗ ЮРИСТОВ РА
ЮРИДИЧЕСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ ЕГУ

ГОСУДАРСТВО И ПРАВО

Номер 3-4 (69-70)

2015 г.

Главный редактор:
к.ю.н., проф. Левон Оганян

Учредитель и издатель:
Союз Юристов РА,
Юридический факультет ЕГУ

Редакционный совет

Самвел Дилбандян -

д.ю.н., зам. главного редактора

Карен Геворгян -

к.ю.н., зам. главного редактора

Ашот Петросян -

ответственный секретарь

Геворг Даниелян - д.ю.н.

Арутюн Хачикян - д.ю.н.

Армен Айкянц - д.ю.н.

Давид Аветисян - к.ю.н.

Артур Вагаршян - д.ю.н.

Сергей Аракелян - д.ю.н.

Виген Кочарян - к.ю.н.

Адрес редакции:
РА, 0025 Ереван,
ул. Алека Манукяна 1,
юридический факультет ЕГУ.
Тел.: 060-71-02-47
e-mail: a_petrosyan@ysu.am
web: [http://ysu.am/faculties/hy/Law/
section/structure/amb/48439](http://ysu.am/faculties/hy/Law/section/structure/amb/48439)

8 усл. печ. л.

Тираж: 500

Сдано в набор 18.12.2015

Подписано к печати 29.12.2015

ՔՐԿԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԻՐԱԿՈՒՆՔԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ ՈՒ ՊԱՏՄՈՒԹՅՈՒՆ

Հայկ Մարտիրոսյան
ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ՆԵՐԳՈՐԾՈՒԹՅԱՆ ՄԵՆԱՆԻՉՄՆԵՐԸ ԻՐԱԿԱՍԱՀՄԱՆՄԱՆ
ԳՈՐԾԸՆԹԱՑԻ ՆԿԱՏՄԱՄԲ..... 4

ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԻՐԱԿՈՒՆՔ

Վաղարշակ Սարգսյան
ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՀԱՅԵՑՈՂՈՒԹՅԱՆ ԲՆՈՐՈՇՄԱՆ ԱՐԴԻ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐԸ..... 13

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԻՐԱԿՈՒՆՔ ԵՎ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

Սոնա Թևանյան
ԿՏԱԿԻ ԵՎ ԴՐԱ ՆԿԱՏՄԱՄԲ ԿԱՏԱՐԿՈՂ ՀԵՏԱԳԱ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՆՈՏԱՐԱԿԱՆ ՎԱԿԵՐԱՑՄԱՆ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐ..... 19

Վարդուշ Եսայան
XX ԴԱՐՈՒՄ ԶԵՎԱԿՈՐՎԱԾ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
ԴԻՍՊՈԶԻՏԻՎՈՒԹՅԱՆ ՍԿԶԲՈՒՆՔԻ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ԸՆԿԱՄԱՆ
ԶԵՎԱԿՈՐՄԱՆ ՀԱՐՑՈՒՄ 27

Տիգրան Խաչիկյան
ԱՆՁՆԱԿԱՆ ԶՆՆՈՒՄԸ՝ ՈՐՊԵՍ ՄԱՔՍԱՅԻՆ ՀՍԿՈՂՈՒԹՅԱՆ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏՈՒԿ ԶԵՎ..... 40

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱԿՈՒՆՔ ԵՎ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ

Գևորգ Իսրայելյան
ԶԱՆԳԱԾԱՅԻՆ ԼՐԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԻ ՀՆԱՐԱԿՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՕԳՏԱԳՈՐԾՈՒՄԸ ՀԱՆՑԱԿՈՐՈՒԹՅԱՆ ԿԱՆԽԱՐԳԵԼՄԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՄԱՆ
ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՈՒՄ 49

Գոռ Միրզոյան
ՄԱՔՍԱՆԵՆԳՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՐ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ
ԻՐԱԿԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱԿՈՐՈՒՄԸ..... 54

Էմմա Ավագյան
ԱՊԱՅՈՒՅՑՆԵՐ ԿԵՂԾԵԼՈՒ ՔՐԵԱԻՐԱԿԱԿԱՆ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ ԵՎ ՈՐԱԿՄԱՆ
ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ..... 69

Աննա Ասատրյան
ՊԵՆԻՏԵՆՑԻԱՐ ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅԱՆ ԶՈՀԵՐԻ ԿՐԻՄԻՆԱԼՈԳԻԱԿԱՆ
ԲՆՈՒԹԱԳԻՐԸ..... 78

Նարեկ Մինասյան
ԱՆՁԻՆ ՈՐՊԵՍ ՄԵՂԱԴՐՅԱԼ ՆԵՐԳՐԱՎԵԼՈՒ ԴԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ
ԷՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՆՀԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ..... 85

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱԿՈՒՆՔ

Նարինե Կարապետյան
ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՄԱՐԴԱՍԻՐԱԿԱՆ ԻՐԱԿՈՒՆՔԸ ՆԵՐՊԵՏԱԿԱՆ ԻՐԱԿԱԿԱՆ
ՀԱՄԱԿԱՐԳ ՆԵՐՄՈՒԾԵԼՈՒ ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ ԵՎ ԴՐԱՆՑ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ 94

ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ՆԵՐԳՈՐԾՈՒԹՅԱՆ ՄԵՆԱՆԻՋՄՆԵՐԸ ԻՐԱՎԱՍԱՀՄԱՆՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑԻ ՆԿԱՏՄԱՄԲ

Հայկ Մարտիրոսյան

*ԵՊՀ պետության և իրավունքի տեսության ու պատմության
ամբիոնի դոցենտ, իրավ. գիտ. թեկնածու*

Հասարակական կյանքը կանոնավորող և կարգավորող կարևորագույն գործոն, մարդկանց կենսագործունեության վրա նպատակամղված ներազդելու արդյունավետ միջոց են սոցիալական նորմերը: Ընդ որում, որպես սոցիալական կարգավորման հիմնական ձև՝ իրավական կարգավորումը ստեղծում է անհրաժեշտ պայմաններ հասարակական կենսագործունեությունը բնականոն ճանապարհով իրականացնելու համար: Իրավունքը՝ որպես սոցիալական և նորմատիվ կարևորագույն կարգավորիչ, ձևավորվում է մարդու ստեղծագործ (մտավոր) գործունեության շնորհիվ: Համաշխարհային պատմությունը բազմիցս ապացուցել է, որ իրավաստեղծ գործունեությունը պահանջում է պետական կամքի դրսևորում: Իրավաստեղծ գործունեությունը հասարակության ղեկավարման պետական ձև է¹: Դա մի բարդ գործընթաց է, ուր պետք է հաշվի առնվեն անհատական, խմբային, հասարակական և պետական շահերը, նրանց պահանջմունքները: Դրա վրա ազդում են նաև օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ բազմաթիվ գործոններ: Իրավաստեղծ գործունեությունը նաև իրավական ակտերում դասակարգի (ժողովրդի) կամքն արտահատելու և ամրագրելու ձևավորված և զարգացող ընթացակարգ² է, իրազեկ մարմինների և կազմակերպությունների՝ օրենքի հիման վրա իրականացվող գործունեություն՝ ուղղված նորմատիվ իրավական ակտի ստեղծմանը³: Ըստ որում, իրավական ակտի արդյունավետ կիրառումը մեծապես կախված է դրանց նկատմամբ մարդկանց վերաբերմունքից: Հասարակության կողմից հավանության են արժանանում միայն այն իրավական ակտերը, որոնք իրենց բովանդակությամբ չեն հակասում սոցիալական արդարության, հավասարության, ազատության պահանջներին: «Որպեսզի օրենքը կարողանա կարգավորել հասարակական կյանքի կարևորագույն հարաբերությունները, անհրաժեշտ է, որ այն համապատասխանի համընդհանուր նորմերին, արտացոլի տիրող փաստացի վիճակը, գոյություն ունեցող իրավական խնդիրները, իրավաբանորեն հիմնավորի հասարակության բոլոր ձեռքբերումները և ամրագրի պետության մեջ կատարվող և կայանալիք փոփոխությունները՝ որպես վկայություն այն բանի, որ իրավական օրենքն օրենսդրի ինքնակամություն չի հանդուրժում»⁴:

Հասարակության գիտակցության մեջ արմատացած է այն մոտեցումը, որ օրենսդիր մարմինը կարող է ընդունել ցանկացած օրենք, իրավունքի ցանկացած նորմ: Այս մոտեցումն անտեսում է այն իրողությունը, որ իրավաստեղծումը իրավա-

¹ Стів Проблемы общей теории права и государства. Учебник для вузов. Под. ред. В.С. Нерсисянца, М., 1999, էջ 307:

² Стів Ковачев Д. А. Механизм правотворчества в социалистическом государстве. М., 1977, Правотворчество в СССР, М., 1974:

³ Стів Лазарева В. В. Общая теория права и государства. М., 2005, էջ 200:

⁴ Стів Ապիյան Ն. Ա., Պետրոսյան Ա. Հ. Իրավական պետություն և օրինականություն, Երևան, 1999, էջ 70:

սահմանման ամբողջական գործընթացի միայն մեկ փուլն է, իսկ վերջինս իրավակազմավորման և իրավաստեղծման փուլերի ամբողջություն է, իրավական նորմի ստեղծման միասնական գործընթաց՝ սկսած հասարակական հարաբերություններում դրանց ձևավորումից մինչև համապատասխան նորմատիվ իրավական ակտերում դրանց ամրագրումը¹:

Հասարակության զարգացմանը զուգահեռ՝ ձևավորվում են իրավունքով դեռևս չկարգավորված հարաբերություններ: Սկզբնական շրջանում այդ հարաբերությունները դրսևորվում են տարբեր կերպ, սակայն հասարակության անդամների վարքագծում աստիճանաբար արմատավորվում են դրանց՝ իրենց հարմար ձևերն ու դրսևորումները: Վարքագծի այդ տարբերակները դառնում են սովորական և ի վերջո ձևավորում են համընդհանուր ճանաչում ձեռք բերած կանոններ: Հենց այդ կանոնների որոշ մասն էլ հետագայում ընդունվում է պետության կողմից և համապարտադիր բնույթ ստանում՝ ամրագրվելով նորմատիվ իրավական ակտերում:

Իրավակազմավորումը պայմանավորվում է հասարակական զարգացման օրինաչափություններով և կրում է օբյեկտիվ բնույթ: Հասարակական հարաբերությունների ձևավորման այդ փուլում այս կամ այն չափով մասնակցություն է ունենում ողջ հասարակությունը: Այդ հանգամանքով էլ պայմանավորված՝ իրավակազմավորման գործընթացում վճռական նշանակություն է ձեռք բերում հասարակական գիտակցության մակարդակը (բարոյական, իրավական, քաղաքական, ինչպես նաև կրոնական, գիտական, բնապահպանական և այլն):

Յուրաքանչյուր մարդու գիտակցություն ձևավորվում է կոնկրետ այն պայմանների ազդեցության ներքո, որում ինքը ապրում, աշխատում, սովորում է: Ընդ որում, դրանց շարքում կարևոր նշանակություն է տրվում նաև դաստիարակչական գործունին՝ հատկապես անչափահասների և երիտասարդների շրջանում: Այս պայմանների ձևավորումը էապես թելադրված է այն տնտեսական, սոցիալական գործոնների ազդեցությամբ, որոնք առկա են տվյալ հասարակական միջավայրում: Անշուշտ որպես գործոններ կարևոր նշանակություն ունեն նաև քաղաքական, իրավական, մշակութային ոլորտները: Իրավաբանական և տնտեսագիտական գրականության մեջ առկա է մի մոտեցում, որն ըստ ազդեցության աստիճանի դասակարգում է այդ գործոնները առաջնայինի և երկրորդայինի:

Հարկ է նշել, որ, հատկապես տնտեսական և սոցիալական գործոններով պայմանավորված, հասարակական միջավայրում կարող են առաջանալ դրական կամ բացասական միտումներ, որոնք էլ վերջին հաշվով ձևավորում են առողջ և արդյունավետ դաշտ՝ հասարակության առաջընթացն ապահովելու համար²: Ընդ որում, վերոնշյալ գործոնները չպետք է դիտարկել քաղաքական գործընթացներից դուրս³:

Այս համատեքստում կարևոր նշանակություն է ձեռք բերում հետևյալ խնդիրների պարզաբանումը. ի՞նչ քաղադրիչներ են պարունակում տնտեսական և սոցիալական գործոնները, հասարակական կենսագործունեության և քաղաքական գործընթացների որ հանգույցներում են դրանք փոխկապված և ինչ մեխանիզմներով են ներազդում իրավակազմավորման գործընթացի վրա:

¹ Տե՛ս **Лазарева В. В.** նշվ. աշխ., էջ 196:

² Տե՛ս **Кузьмин С. А.**, Социальные системы: Развитие и метаморфозы. М., 2005, էջեր 84, 98:

³ Տե՛ս **Дзарасов С., Меньшиков С., Попов Г.**, Судьба политической экономики, М., 2004, էջեր 56, 72, 96:

Հասարակության յուրաքանչյուր շերտի նկատմամբ տնտեսական և սոցիալական գործոնների ազդեցությունը տեղի է ունենում տարբեր ճանապարհներով և ըստ այդմ էլ տարբեր են այդ ազդեցությամբ ձևավորված հասարակական գիտակցության (այդ թվում և՛ իրավագիտակցության) մակարդակները, ինչն էլ ի վերջո հանգեցնում է հասարակական հարաբերությունների կարգավորման համապատասխան տարբերակների ձևավորմանը: Ի վերջո պետք է նկատի ունենալ այն կարևոր հանգամանքը, որ յուրաքանչյուր անհատի համար (նաև՝ հասարակության շերտերի) հիմնական և ածանցյալ խնդիրներ և նպատակներ կան, որոնք էլ պայմանավորում են նաև նրանց ակնկալիքների տարբերությունը իրավական կարգավորման բնագավառում: Հենց այստեղ է կարևորվում քաղաքական գործընթացների դերակատարումը այն առումով, որ դրանք պետք է հնարավորինս համադրեն տնտեսական և սոցիալական բնագավառներում հասարակության անդամների հետաքրքրությունները: Արդյունավետ քաղաքականությունը, ըստ մեզ, պետք է ենթադրի հասարակության մեջ հանդուրժողականության և սոցիալական արդարության հաստատում: Դրա բացակայությունը կարող է հասարակական միջավայրում հանգեցնել տարբեր արատների, ինչն էլ, բնականաբար, հասարակության համախմբմանը խանգարող հանգամանք է: Անշուշտ, այս համատեքստում քաղաքական համակարգի դերը չափազանց մեծ է:

Տնտեսական և սոցիալական դաշտերում հասարակության իրավական ակնկալիքների առումով կարևոր է քննարկել այդ գործոնների բաղադրիչները: Պետք է նշել, որ դրանք տարբեր են՝ կախված այն հանգամանքից, թե հասարակական-տնտեսական համակեցության որ տարբերակն է իր համար ընտրել հասարակությունը¹: Խնդիրն այն է, որ տնտեսական և սոցիալական գործոնները՝ որպես ազդեցության միջոցներ, ներառում են ոչ միայն իրական միջավայրում առկա իրողությունները, այլ նաև պարունակում են հասարակության և նրա առանձին անդամների ակնկալիքները այդ գործոններից: Բնականաբար, որպես քաղաքական համակարգի տարր՝ պետությունը, հասարակական, քաղաքական կազմակերպությունները էական ազդեցություն ունեն այս դաշտի վրա այն առումով, որ ի վերջո նրանք են որոշում պետության, ուստի և հասարակության տնտեսական և սոցիալական զարգացման ուղիները: Պլանային տնտեսություն ունեցող երկրներում, անշուշտ, հասարակության համար առավել դյուրին է ընկալել տնտեսական և սոցիալական զարգացման այն ճանապարհը, որով ինքն ընթանալու է: Բայց և այնպես, նույնիսկ կապիտալիստական հասարակարգի պայմաններում հասարակության համար առկա են մի շարք ինստիտուտներ, որոնք հասարակությանը հնարավորություն են տալիս կողմնորոշվելու այն հարցում, թե ինչ ճանապարհով է ընթանալու տնտեսական և սոցիալական գործոնների զարգացումը²: Այս գործընթացների շրջանակներում է, որ հասարակությունը կարող է իր պահանջները ներկայացնել նաև տնտեսական և սոցիալական դաշտում: Ընտրությունների շրջանակներում հասարակության տարբեր շերտերի հետ կազմակերպվող հանդիպումները կարող են նաև բացահայտել իրավական կարգավորման անհրաժեշտություն պահանջող հասարակական հարաբերությունները: Անշուշտ, պետությունը տարբեր մեթոդներով կարող է խրախուսել և

¹ Տե՛ս История мировой экономики, Под. ред. Г. Б. Поляка, А. Н. Марковой, М., 2003, էջ 86:

² Տե՛ս Дзарасов С., Меньшиков С., Попов Г., Судьба политической экономики, М., 2004, էջ 88:

խթանել հասարակությանը կամ նրա առանձին հատվածների հասարակական հարաբերությունների զարգացումը (իրավական կարգավորման կամ իրավաստեղծագործության ճանապարհով), կարող է նաև խոչընդոտել վնասակար և սոցիալական տեսանկյունից լարվածություն առաջացնող հարաբերությունների ձևավորումը կամ զարգացումը: Այս համատեքստում կարևոր նշանակություն է տրվում պետության մեջ կառավարողների արժեքային համակարգին, քանզի հենց նրանց գիտակցության մակարդակից և կամային որակներից է կախված վերոնշյալ գործընթացների արդյունավետությունը:

Ըստ Մարքսի՝ արտադրական հարաբերությունների ամբողջությունը հասարակության տնտեսական կառուցվածքն է, որը իրական հենարան է իրավական և քաղաքական գործոնների ձևավորման համար, ինչին էլ համապատասխանում է հասարակական գիտակցության այս կամ այն աստիճանը¹:

Անշուշտ, այս մոտեցումը ճիշտ է, սակայն միևնույն ժամանակ պետք է նկատի ունենալ, որ իրավական և քաղաքական գործոնները իրենց հերթին կարող են կանխորոշել տնտեսական գործոնի բաղադրիչների ամբողջությունը, դրանց բովանդակությունը, ինչու՞ չէ՝ նաև ազդեցության մեխանիզմները²: Աշխարհում ընթացող գլոբալիզացիոն գործընթացները ենթադրում են նաև միջազգային իրավական չափանիշների ներդրում ազգային իրավական համակարգերում: Այս գործընթացների շրջանակներում որոշակի տարրեր կարող են ներմուծվել նաև այս կամ այն միջազգային կառույցին անդամակցելիս, որը, սակայն, կարող է չընդունվել հասարակության կողմից՝ ազգային ավանդույթների և ձևավորված մենտալիտետի առանձնահատկությունների պատճառով:

Պետք է նկատի ունենալ, որ տնտեսական և սոցիալական բարեփոխումների ճանապարհին պետական իշխանության մարմինների կողմից իրականացվող միջոցառումները կարող են նաև չարտացոլել հասարակական պահանջումները: Իհարկե, որոշակի խնդիրների նկատմամբ մասնագիտական մոտեցումները կարող են թելադրել այնպիսի գործողությունների իրականացում, որոնց վերաբերյալ հասարակական դիրքորոշումը կարող է լինել բացասական: Որպես օրինակ կարելի է մատնանշել խորհրդային կարգերի քայքայումից հետո Հայաստանի Հանրապետությունում իրականացված տնտեսական ծրագրերը:

Այն, որ իրավակազմավորումը օբյեկտիվ բնույթ ունի, տեսական հիմնավորման կարիք այլևս չի գգում: Սակայն, ինչպես արդեն նշեցինք, քաղաքական համակարգը կարող է ձեռնարկել այնպիսի քայլեր, որոնք կարող են ազդեցություն ունենալ հասարակական գիտակցության տարրեր ձևերի նկատմամբ և ի վերջո պայմանավորել նաև իրավակազմավորման գործոնների մեխանիզմների ձևավորումը: Այս առումով բավականին հետաքրքիր և օգտակար տվյալներ է պարունակում Ե. Մ. Բաբասովի «Կառավարման սոցիոլոգիա» աշխատությունը³: Մասնավորապես, ըստ նրա՝ պետական մեքենան կարող է քարոզչական մեխանիզմներով (գաղափարական ներ-

¹ Ст'ю Правотворчество в СССР. Под ред. А.В. Мицкевича. М., 1974, էջ 19:

² Ст'ю **Киреев А. А.**, Международная экономика – открытая экономика и макроэкономическое программирование, М., 2006, часть 2, էջ 99; **Дзарасов С., Меньшиков С., Попов Г.**, նշվ. աշխ., էջեր 54, 65:

³ Ст'ю **Бабасов Е. М.**, Социология управления, М., 2006, изд. «Тетрасистема», учебное пособие для студентов вузов, пятое издание.

գործությամբ) ձևավորել որոշակի նպատակների իրականացման համար հարմար միկրոմիջավայր, որի պայմաններում առկա տնտեսական և սոցիալական գործոնները կարող են ունենալ ազդեցության այն բովանդակությունը և չափը, որոնք անհրաժեշտ են հասարակական գիտակցության մեջ համապատասխան մոտեցումները չեզոքացնելու համար¹: Ընդ որում, թե՛ Բաբասովը և թե՛ այլ հեղինակներ իրենց աշխատություններում արձանագրել են, որ հասարակության կառավարման հնարքներում և մեխանիզմներում բովանդակությունը պետք է արտացոլվի գաղափարական ազդեցության միջոցներում: Մեր կարծիքով, քարոզչությունը (դրսևորման գրեթե բոլոր եղանակներով) իրականում կարող է եթե ոչ վճռական, ապա գոնե էական դերակատարում ունենալ հասարակության կառավարման գործում: Պետք է նկատի ունենալ այն կարևոր իրողությունը, որ կառավարվողները ևս մարդիկ են՝ իրենց սուբյեկտիվ պատկերացումներով և ընկալումներով հանդերձ: Վերոնշյալ հեղինակները մարդկանց պահանջմունքները առաջին հերթին պայմանավորում են տնտեսական և սոցիալական ոլորտներում արդարության հաստատման անհրաժեշտությամբ: Այստեղ կարևոր է ընդգծել այն հանգամանքը, որ իրավակազմավորման փուլն անցած որոշ կանոններ կարող են իրավաստեղծագործության ճանապարհը չանցնել հենց կառավարողների սուբյեկտիվ մոտեցումների պատճառով, ինչպես նաև թեկուզև կարճ ժամանակով իրավաստեղծագործության փուլում ստանալ հակասական ձևակերպումներ:

Հարկ է նշել նաև, որ գլոբալիզացիոն գործընթացների շրջանակներում շատ հաճախ պետությունները հնարավորություն չունեն միայն կառավարման ներքին ռեսուրսների շրջանակներում ներագրել հասարակական գիտակցության վրա: 20-րդ դարի 90-ական թվականներից հետխորհրդային տարածքում սկսված ինտեգրման գործընթացները շատ ոլորտներում հանգեցրեցին նաև ունիֆիկացիայի անխուսափելիությանը:

Պետք է կարևորել նաև այն հանգամանքը, որ հետընտրական ժամանակաշրջանում հասարակական տրամադրություններն ուշադրության տակ պահելը կարևոր նախապայման է իշխանության և հասարակության միջև փոխվստահության դաշտ ձևավորելու, վստահության պաշարն ավելացնելու համար: Վերոնշյալ խնդիրը հաջողությամբ իրականացնելու ճանապարհին հասարակական հետաքրքրությունների և պահանջմունքների իրավական ամրագրումը չափազանց կարևոր գործոն է: Ամբողջ խնդիրն այն է, որ իշխանությունները կարողանան համապատասխան մեխանիզմների օգնությամբ բացահայտել հասարակական տրամադրությունները և պահանջմունքները այս կամ այն հարցի վերաբերյալ, ինչպես նաև ամրագրել դրանց լուծումը իրավական դաշտում, որը արդի ժամանակաշրջանում մեծապես կախված է նաև զանգվածային լրատվամիջոցների օբյեկտիվ և արդյունավետ գործունեությունից: Վերջիններս հնարավորություն ունեն իշխանությունների ուշադրությունը բևեռել հասարակության համար լուծում պահանջող խնդիրների վրա:

Վերոնշյալից ելնելով՝ կարող ենք արձանագրել հետևյալը.

- Իրավակազմավորումը իրավասահմանման առաջնային փուլն է և կրում է օբյեկտիվ բնույթ, ձևավորվում է տարերայնորեն,

¹ Տե՛ս Поляка Г. Б., Марковой А. Н., նշվ. աշխ., էջ 87:

- Իրավակազմավորման գործոնների դասակարգումը առաջնայինի և երկրորդայինի չի արտացոլում ամբողջական պատկերը, ուստի և չի կարող դիտվել արդյունավետ,

- Քաղաքական համակարգը տարբեր եղանակներով կարող է կանխորոշել իրավակազմավորման գործընթացի նկատմամբ ազդեցություն թողնող գործոնների բովանդակությունը:

Ժողովրդավարական պետություններում կարևոր նշանակություն է տրվում հասարակական կարծիքին պետական մարմինների կողմից որոշումներ ընդունելիս: Կերչինս կարևորագույն երաշխիք է սոցիալական կառավարման ոլորտում ժողովրդավարության զարգացման համար: Հրապարակայնությունը՝ որպես իրավաստեղծ գործունեության կարևոր սկզբունք, ենթադրում է ոչ միայն հասարակության լայն զանգվածների մասնակցություն իրավաստեղծ որոշումներ կայացնելու գործընթացին, այլ նաև դրանց հրապարակում հասարակությանը հասանելի եղանակներով: Ընդհանուր առմամբ, հասարակական կարծիքի հետազոտությունը և հաշվառումը առանձնահատուկ տեղ ունեն իրավաստեղծ գործունեության սոցիոլոգիական ապահովման համակարգում¹:

Համաձայն Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրության 6-րդ հոդվածի՝ «Օրենքները ուժի մեջ են մտնում «Հայաստանի Հանրապետության պաշտոնական տեղեկագրում» հրապարակվելուց հետո»: Սակայն մեր երկրում հանդիպում ենք այս սահմանադրական նորմի և բնականաբար հրապարակայնության սկզբունքի խախտումներ: 1997 թ. հունվարի մեկից, երբ ուժի մեջ մտավ «Օրենքների և այլ նորմատիվ-իրավական ակտերի հրապարակման կարգի մասին» ՀՀ օրենքը², մեր պետությունում ընդունված օրենքների և ենթաօրենսդրական ակտերի ճնշող մասը թերթերում չի հրապարակվել, ուստի և բնակչությունը չի իրազեկվել ոչ դրանց ընդունման և ոչ էլ դրանց բովանդակության վերաբերյալ:

Իրավաստեղծ գործունեության հրապարակայնության և ժողովրդավարության սկզբունքները պահանջում են հասարակության ակտիվ մասնակցություն, մասնավորապես՝ իր տեսակետների և կարծիքների արտահայտում նախապատրաստվող և ընդունվելիք իրավական ակտերի վերաբերյալ: Հասարակական կարծիքը կարող է ունենալ մեծ ազդեցություն իրավաստեղծ գործունեության նկատմամբ: Սակայն պետք է նկատի ունենալ, որ հասարակական կարծիքը չունի միասնական բնորոշում, քանի որ այն բազմաշերտ երևույթ է: Հասարակական կարծիքը կարող է քննարկվել հետևյալ մոտեցումներով.

- Ըստ առարկայի և ըստ արտահայտման միջոցների (իմացաբանական տեսանկյունից),

- Դրա դերը հասարակական կյանքում, այսինքն՝ սոցիոլոգիական տեսանկյունից³:

Նորմատիվ ակտի ստեղծման գործընթացը առանձին փուլերի միասնություն է: Մինչև նախագծի մշակումը անհրաժեշտ է պարզել համապատասխան բնագավառի

¹ Տե՛ս **Лапаева В. В.** Социологическое обеспечение законотворчества//Советское государство и право, 1989, N10., Общественное мнение и законодательство. Соц. исследования, 1997, N19:

² Տե՛ս «Հայաստանի Հանրապետության պաշտոնական տեղեկագիր», N 19, 1996:

³ Տե՛ս **Ասիյան Ն. Ա., Սաֆարյան Գ. Հ., Հակոբյան Զ. Հ.**, Պետության և իրավունքի տեսության հիմնահարցեր, 2001, էջ 226. **Корабейников В. С.** Пирамида мнений. М., 1981, էջեր 8-9:

հասարակական հարաբերությունների նորմատիվ կարգավորման անհրաժեշտությունը: Այդ գործընթացում նախ պետք է հստակ պարզել, թե ինչպիսի փաստական վիճակ է տիրում հասարակական կենսագործունեության այն ոլորտում (սոցիալական, տնտեսական, քաղաքական), որին առնչվում է առաջարկվող ակտը, ինչպես նաև իրավական կարգավորման իմաստն ու նշանակությունը: Վերջին հաշվով կարևոր է նաև ճիշտ հաշվարկել այն հարցը, թե տվյալ իրավական ակտը կարող է արդյոք կարգավորել խնդիրը:

Պետք է նկատի ունենալ, որ նորմատիվ-իրավական ակտերը նախապատրաստվում են ինչպես պրակտիկայի վերլուծությունից բացահայտվող և իրավական կարգավորում պահանջող նոր հարցերի լուծման համար, այնպես էլ տվյալ ոլորտը կարգավորող օրենսդրության մեջ առկա բացերը լրացնելու, հակասությունները հարթելու և վերացնելու նպատակով:

Նախապատրաստվող նախագծի հետ առնչվող օրենսդրության վերլուծությունը հնարավորություն է տալիս պարզելու հետևյալ հարցը. հնարավոր է արդյոք հարցը կարգավորել արդեն իսկ ընդունված ակտերում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելով, թե՞ անհրաժեշտ է պատրաստել ակտի նոր նախագիծ¹:

Իրավաստեղծ գործունեության մեջ ընդհանուր առմամբ կարելի է առանձնացնել երկու կողմ՝ օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ: Իրավաստեղծման օբյեկտիվ կողմը ենթադրում է ստեղծվող իրավունքի նորմերի բովանդակային հատվածում այդ գործընթացում ձևավորվող օբյեկտիվ գործոնների, երևույթների ազդեցություն: Իրավաստեղծման սուբյեկտիվ կողմը ներառում է հասարակական իրավագիտակցության և կամքի արտահայտումը և դրա վերարտադրումը պետական կամքի կամ իրավունքի ձևով:

Վերոնշյալը թույլ է տալիս եզրակացնելու, որ իրավունքի կազմավորումը պայմանավորված է հասարակական զարգացումների թե՛ օբյեկտիվ և թե՛ սուբյեկտիվ գործոններով:

Քննարկելով հասարակական կարծիքի դերը իրավաստեղծ գործունեության մեջ՝ կարևոր է նաև պատկերացում կազմել այն հարցի վերաբերյալ, թե մասնավորապես ինչպես է ձևավորվում հասարակական կարծիքը, և թե ինչպիսի աշխատանք պետք է տանել, որպեսզի նախապատրաստվող ակտի վերաբերյալ ձևավորվի և արտահայտվի հասարակական կարծիք: Ինչպես ասել է Հեգելը, հասարակական կարծիքում ամեն բան կեղծ է և ճշմարիտ, իսկ դրանում ճշմարիտը փնտրելը վերապահված է միայն հանձարեղ մարդկանց²:

Այս համատեքստում պետք է նշենք, որ կարևոր նշանակություն ունի նաև նախապատրաստվող ակտի վերաբերյալ զանգվածային լրատվամիջոցներով տեղեկություն տրամադրելը: Հայաստանի Հանրապետությունում այս առումով իրականացվող աշխատանքները, մեղմ ասած, անբավարար են, չնայած այն հանագամանքին, որ պետությունը ունի բոլոր անհրաժեշտ միջոցները իրավաստեղծման գործընթացը հրապարակայնության սկզբունքին համապատասխան կազմակերպելու համար:

Կարևորելով պետության դերը հրապարակայնության սկզբունքը կյանքի կոչելու գործում՝ հարկ է նշել, որ այդ հարցում պակաս դերակատարում չեն կարող ունե-

¹ Стів Головистикова А. Н., Дмитриев Ю. А. Проблемы теории государства и права. М., 2005, էջ 464:

² Стів Гегель, Философия права. Л., 1934, էջեր 338-339:

նալ նաև հասարակական կազմակերպությունները և կուսակցությունները: Թերևս կուսակցությունների պարագայում ակտի ամբողջական անաչառ ներկայացումը հանրությանը, քաղաքական մոտեցումներից ելնելով, դժվար է պատկերացնել, ինչը չի կարելի ասել հասարակական կազմակերպությունների առումով: Մեր հանրապետությունում գործող հասարակական կազմակերպությունները (այդ թվում և իրավապաշտպան) բավականին պասիվ են այս առումով, չնայած այն հանգամանքին, որ նրանց առաքելությունը հենց հանրության շահերը հասարակական կյանքի տարբեր բնագավառներում ներկայացնելը և պաշտպանելն է: Օրինակ՝ Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովի կողմից արդեն իսկ ընդունվել է «Հասարակության և պետության կարիքների համար սեփականության օտարման մասին» ՀՀ օրենքը: Այդ փաստաթղթի մասին հանրությունը տեղյակ է դարձել միայն օրենսդիր մարմնում իրականացվող գործողություններին հետևելով: Ակտի նախապատրաստման ընթացքում չեն կազմակերպվել հասարակական լսումներ՝ դրա բովանդակությունը իրավական տեսանկյունից ներկայացնելու, ինչպես նաև դրա վերաբերյալ հասարակական կարծիքը ձշտելու համար: Դեռ ավելին, իրականացված քաղաքաշինական ծրագրերի շրջանակներում այդ հարցին իր պատասխանն է ներկայացրել Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական դատարանը՝ ծրագրերի իրականացման համար ընդունված կառավարության որոշումները համապատասխան մասով ձանաչելով հակասահմանադրական: Այս հանգամանքները հաշվի առնելով՝ պետական իշխանության մարմինները պետք է ձեռնարկեին բոլոր անհրաժեշտ միջոցները՝ հասարակությանը տեղեկացնելու ընդունվելիք օրենքի նախագծի բովանդակությանը: Եվ պատահական չէ, որ արդեն Ազգային ժողովում բարձրաձայնում են սահմանադրական դատարանում այն վիճարկելու մասին:

Նախապատրաստվող իրավական ակտի գործունակությունը և դրա վերաբերյալ հասարակական տեսակետներն ու դիրքորոշումը բացահայտելու կարևորագույն եղանակ կարող է հանդիսանալ իրավական փորձարարության կիրառումը: Ընդ որում, փորձարարությունը ենթադրում է օբյեկտի (տվյալ պարագայում հասարակական հարաբերությունների) նկատմամբ նպատակային ազդեցություն՝ ապագա իրավական կարգավորման դրական և բացասական հետևանքները պարզելու համար: Հարցի մասին իր տեսակետը շարադրել է Վ. Լապաևան, ըստ որի՝ փորձարարության (թե՛ իրավական և թե՛ սոցիոլոգիական) գործընթացում ամենակարևոր գործոնը դրա մաքրությունը և իրապարակայնությունը կամ ներկայացուցչականությունն է¹:

Ընդհանուր առմամբ, հասարակության տարբեր սոցիալական խմբերի առանձնահատուկ շահերով են պայմանավորված հասարակական կյանքի տարբեր երևույթների գնահատման և արժեքավորման գործընթացները, որոնք էլ արտահայտում են հասարակական կարծիքի բազմաշերտությունը:

Պետք է նկատի ունենալ, որ հասարակական կարծիքի դերին բացարձակ բնույթ հաղորդելը մի շարք դեպքերում կարող է հանգեցնել ոչ ճիշտ գնահատականի: «Գիտությանը հայտնի է, որ ոչ բոլոր դեպքերում է հասարակական կարծիքը իրավասու ճիշտ և համարժեք գնահատել, արժեքավորել, դատել հասարակական կյանքի բարդ հիմնահարցերի մասին (օրինակ՝ սահմանադրությունը հանրաքվեով

¹ St'u Никитинский В. И., Самощенко И. С. Правовой эксперимент и совершенствование законодательства. М., 1998, էջ 20:

ընդունելը, և պատահական չէ, որ այդ ճանապարհով ընդունվել են նաև մի շարք ավտորիտար քաղաքական ռեժիմների սահմանադրություններ»¹:

Անշուշտ, մի շարք հայեցակարգային բնույթի հարցերի վերաբերյալ հասարակական կարծիքը ուղղակիորեն չի կարող պատասխաններ տալ: Օրինակ՝ պետական կառավարման ձևի, դատախազության համակարգի կառուցման և մի շարք այլ հարցերի վերաբերյալ հիմնավորված և գիտական պատասխաններ կարելի է ակնկալել մասնագետներից, իսկ որ ավելի ճիշտ է՝ գիտության և պրակտիկայի համադրումից կատարված եզրահանգումներից: Սակայն, նորմատիվ իրավական ակտում ընհանուրի շահերը պատշաճ մակարդակով արտահայտելու համար անհրաժեշտ է զալ համաձայնության, փոխզիջման գիտականորեն մշակված համակարգերի և հասարակական կարծիքի միջև:

THE MECHANISMS OF SOCIAL INFLUENCE UPON THE PROCESS OF LAW MAKING

Hayk Martirosyan

Docent at the YSU Chair of Theory and History of State and Law, Candidate of Legal Sciences

The article is dedicated to the process of making law and the main problem of participation of the society in it. It is especially important in the sphere of the present constitutional reforms. The problem is especially important for societies wich go to democracy, as in the process of using law its understanding and application without influence is important. For this it is also important the power of government in the process of law making.

МЕХАНИЗМЫ ОБЩЕСТВЕННОГО ВЛИЯНИЯ НА ПРАВОТВОРЧЕСКУЮ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

Гайк Мартиросян

Доцент кафедры теории и истории государства и права ЕГУ, кандидат юридических наук

Данная статья посвящена процессу протворчества и участия общественности в нем. Это особенное важно на данном этапе конституционно-правовых реформ. Вопрос особенно важен для общества, стремящегося к демократии, поскольку для эффективного правоприменения надо иметь представление о цели правовых норм. Для этого также важна и воля государства при создании правовых норм.

Բանալի բառեր – իրավաստեղծում, իրավագիտակցություն, հասարակություն, տնտեսություն, քաղաքականություն, իրավակիրառում, պետականություն

Ключевые слова – правотворчество, правосознание, общество, экономика, политика, правоприменение, государственность.

Key words – law making, law consciousness, society, economy, policy, law using, statehood.

¹ Ապիյան Ն. Ա., Սաֆարյան Գ. Հ., նշվ. աշխ., էջ 226: